

УДК 341.213.5(061.1ЄС)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.51>

ТРАНСФОРМАЦІЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВІД ДЕКЛАРАТИВНОСТІ ДО ГЛОБАЛЬНОГО РЕЖИМУ САНКЦІЙ

Новиков О.С.,

студент 3 курсу факультету прокуратури

НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Новиков О.С. Трансформація санкційної політики ЄС у сфері захисту прав людини: від декларативності до глобального режиму санкцій.

Стаття присвячена комплексному аналізу еволюції санкційної політики Європейського Союзу у сфері захисту прав людини, акцентуючи увагу на її кардинальній трансформації від переважно декларативних та фрагментарних заходів до інституціоналізованого, системного глобального режиму санкцій. Центральним об'єктом дослідження є Регламент (ЄС) 2020/1998, який закріпив цей новий механізм. Дослідження здійснено із застосуванням інституційного аналізу, порівняльно-правового методу та системного підходу.

Детально розглянуто правову природу цього режиму, його універсальний характер, що дозволяє застосовувати обмежувальні заходи незалежно від географічного розташування правопорушника. Проаналізовано інституційну архітектуру, що включає роль ключових інституцій ЄС (Рада ЄС, Європейська служба зовнішніх справ, Європейська Комісія) та держав-членів у процесі ініціювання, ухвалення та імплементації санкцій. Розкрито критерії застосування обмежувальних заходів, зокрема щодо серйозності та системного характеру порушень прав людини, таких як геноцид, злочини проти людяності, тортури та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поведінки.

Проведено порівняльний аналіз глобального режиму санкцій ЄС з американським Актом Магнітського, виявлено спільні риси та суттєві відмінності, зокрема у ступені централізації прийняття рішень та підходах до імплементації. Особливу увагу приділено висвітленню практики реагування Європейського Союзу на повномасштабну військову агресію РФ проти України, що продемонструвала як потенціал, так і певні обмеження існуючої санкційної політики, ставши каталізатором для її подальшого посилення.

Ідентифіковано та проаналізовано ключові виклики ефективності санкційного механізму ЄС. Серед них – значна децентралізація процесу імплементації санкцій на національному рівні державами-членами, що може призводити до нерівномірного застосування та створення «слабких ланок». Також розглянуто проблеми, пов'язані зі складними схемами обходу запроваджених обмежень та недостатньою координацією. Обґрунтовано нагальну потребу в уніфікації процедур імплементації та контролю, а також у чіткому визначенні конкретних, вимірюваних, досяжних, релевантних та обмежених у часі (SMART) цілей для кожного санкційного режиму та індивідуального рішення.

На основі проведеного дослідження сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення санкційної політики ЄС. Ці пропозиції включають посилення координації, розширення аналітичного потенціалу для виявлення схем обходу та вдосконалення моніторингу. Наголошено, що вивчення досвіду ЄС у цій сфері є надзвичайно актуальним для України в процесі формування та гармонізації власної ефективної санкційної стратегії відповідно до міжнародних стандартів.

Ключові слова: Європейський Союз, санкційна політика, права людини, глобальний режим санкцій ЄС з прав людини, Регламент (ЄС) 2020/1998, Акт Магнітського, імплементація санкцій, ефективність санкцій.

Novykov O.S. The transformation of EU sanctions policy for human rights protection: from a declaratory stance to a global regime.

This article provides a comprehensive analysis of the evolution of the European Union's sanctions policy in the field of human rights protection, focusing on its fundamental transformation from predominantly declarative and fragmented measures to an institutionalized, systemic global sanctions regime. The central subject of the research is Regulation (EU) 2020/1998, which established this new mechanism. The study employs institutional analysis, comparative legal methodology, and a systemic approach.

The legal nature of this regime is examined in detail, including its universal character that allows for the application of restrictive measures irrespective of the perpetrator's geographical location. The institutional architecture is analyzed, encompassing the roles of key EU institutions (the Council of the EU, the European External Action Service, the European Commission) and Member States in the process of initiating, adopting, and implementing sanctions. The criteria for applying restrictive measures are disclosed, particularly concerning the severity and systemic nature of human rights violations, such as genocide, crimes against humanity, torture, and other cruel, inhuman, or degrading treatment.

A comparative analysis of the EU's global sanctions regime with the American Magnitsky Act is conducted, identifying common features and significant differences, especially in the degree of centralization in decision-making and implementation approaches. Particular attention is paid to the European Union's response to the full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine, which has demonstrated both the potential and certain limitations of the existing sanctions policy, acting as a catalyst for its further strengthening.

Key challenges to the effectiveness of the EU's sanctions mechanism are identified and analyzed. These include the significant decentralization of the sanctions implementation process at the national level by Member States, which can lead to uneven application and the creation of «weak links.» Problems related to complex schemes for circumventing imposed restrictions and insufficient coordination are also considered. The urgent need for the unification of implementation and control procedures, as well as for the clear definition of specific, measurable, achievable, relevant, and time-bound (SMART) objectives for each sanctions regime and individual decision, is substantiated.

Based on the conducted research, evidence-based proposals for improving the EU's sanctions policy are formulated. These proposals include strengthening coordination, expanding analytical capabilities for detecting circumvention schemes, and enhancing monitoring. It is emphasized that studying the EU's experience in this area is highly relevant for Ukraine in the process of developing and harmonizing its own effective sanctions strategy in accordance with international standards.

Key words: European Union, sanctions policy, human rights, EU Global Human Rights Sanctions Regime, Regulation (EU) 2020/1998, Magnitsky Act, implementation of sanctions, effectiveness of sanctions.

Постановка проблеми. Забезпечення та захист прав людини декларуються Європейським Союзом як фундаментальні цінності та невід'ємні пріоритети його зовнішньої політики. Однак, незважаючи на таку формальну проголошеність, протягом тривалого періоду санкційна політика ЄС у цій надзвичайно чутливій сфері характеризувалася значною фрагментарністю, недостатньою послідовністю та обмеженою адаптованістю до динамічних викликів, що постають у контексті сучасних міжнародних конфліктів та системних порушень прав людини в третіх країнах. Відсутність єдиного, всеосяжного та ефективного механізму реагування на серйозні порушення прав людини підривала авторитет ЄС як глобального гравця, здатного дієво відстоювати заявлені принципи. Ця проблематика набуває особливої гостроти в умовах зростання авторитарних тенденцій у світі та ескалації збройних конфліктів, що супроводжуються масовими порушеннями міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Актуальність даного дослідження зумовлена нагальною науковою та практичною необхідністю глибокого осмислення якісної трансформації санкційної політики ЄС: переходу від переважно символічного, часто запізненого реагування на кричущі порушення, до створення та функціонування інституціоналізованого, нормативно врегульованого механізму цільових обмежувальних заходів. Йдеться, зокрема, про аналіз правових засад, інституційно-процедурної архітектури та практичної ефективності глобального режиму санкцій ЄС у сфері прав людини, запровадженого Регламентом (ЄС) 2020/1998 [1]. Розуміння цих аспектів є критично важливим для оцінки спроможності ЄС ефективно протидіяти порушенням прав людини та утверджувати верховенство права на міжнародній арені.

Методологія роботи. Дослідження трансформації санкційної політики ЄС у сфері захисту прав людини здійснено із застосуванням комплексу загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Інституційний аналіз дозволив вивчити нормативно-правові механізми функціонування глобального режиму санкцій ЄС та його взаємодію з іншими інструментами зовнішньої правозахисної політики. За допомогою порівняльно-правового методу зіставлено підходи ЄС та США (зокрема, «Акту Магнітського») до цільових санкцій, виявляючи спільні риси, відмінності та потенціал для вдосконалення. Системний підхід забезпечив комплексне розуміння санкційної політики як інтегрованої частини зовнішньої правозахисної стратегії ЄС, враховуючи політичні, економічні та безпекові виміри. Аналіз нормативно-правових актів, рішень Суду ЄС, офіційних документів та наукових публікацій, поряд із вивченням кейсів застосування санкцій, сприяв концептуалізації ключових

чових понять, таких як «цільові санкції», «глобальний санкційний режим» та «умовність санкцій», що є визначальними для розуміння сучасного етапу розвитку європейської санкційної парадигми.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного наукового аналізу еволюції, поточного стану та перспектив розвитку санкційної політики Європейського Союзу в галузі захисту прав людини. Це включає детальне дослідження правових та інституційних механізмів глобального санкційного режиму ЄС у зазначеній сфері, а також критичну оцінку його практичної ефективності в умовах сучасних геополітичних викликів та системних порушень прав людини.

Завдання дослідження. Для досягнення окресленої мети передбачається проаналізувати доктринальні основи та нормативно-правову природу глобального режиму санкцій ЄС за серйозні порушення прав людини, визначивши його роль у системі зовнішньополітичних інструментів Союзу. Дослідженню підлягають процедурні аспекти, критерії та підстави застосування цільових обмежувальних заходів, а також механізми їх перегляду. Буде узагальнено практику застосування санкційного режиму, зокрема, у відповідь на агресію РФ проти України та інші резонансні випадки. Також визначатиметься взаємозв'язок санкційного режиму з іншими елементами правозахисної політики ЄС, включаючи регулювання корпоративної відповідальності та торговельні відносини. Останнім завданням встановлено ідентифікацію юридичних, інституційних та практичних обмежень ефективності санкційної політики ЄС та формулювання рекомендацій щодо її вдосконалення для підвищення результативності у сфері захисту прав людини на міжнародному рівні.

Результати дослідження. Правова природа та інституційна основа глобального режиму санкцій Європейського Союзу у сфері прав людини визначаються низкою фундаментальних нормативних актів, серед яких центральне місце посідає Регламент Ради (ЄС) 2020/1998 від 7 грудня 2020 року [1]. Цей документ встановлює рамкові засади для застосування обмежувальних заходів стосовно фізичних та юридичних осіб, а також утворень чи органів, відповідальних за серйозні порушення прав людини та зловживання у цій сфері, або причетних до них. Ухвалення зазначеного Регламенту стало знаковою подією, що символізувала якісний перехід від переважно політичних декларацій та ситуативних рішень до більш формалізованого, системного та юридично обґрунтованого механізму реагування на порушення прав людини в глобальному масштабі. Цей крок значною мірою був інспірований досвідом інших міжнародних акторів, зокрема успішним застосуванням американського Глобального акту Магнітського про відповідальність за порушення прав людини (Global Magnitsky Human Rights Accountability Act) [2], хоча і зберіг специфічні риси, притаманні правовій системі та інституційній структурі ЄС.

У рамках зазначеного Регламенту (ЄС) 2020/1998 було закладено міцну нормативну основу для накладення цільових персональних санкцій на фізичних та юридичних осіб, які ідентифіковані як відповідальні за вчинення або сприяння системним та грубим порушенням основоположних прав людини. Важливою особливістю цього режиму є його універсальний характер, тобто можливість застосування обмежувальних заходів незалежно від географічного розташування правопорушника чи місця скоєння злочину. Це дозволяє Європейському Союзу реагувати на порушення прав людини в будь-якій точці світу, не обмежуючись конкретними країновими режимами санкцій.

Водночас, попри певну схожість цілей та об'єктів впливу, існують суттєві відмінності між підходами ЄС та США. Зокрема, американський Акт Магнітського передбачає значно вищий ступінь централізації у прийнятті рішень та імплементації санкційної політики, де ключова роль належить виконавчій владі. Натомість Європейський Союз реалізує свою санкційну політику через більш складну, децентралізовану модель, що передбачає активне залучення держав-членів на всіх етапах – від ініціювання пропозицій до забезпечення практичного виконання запроваджених обмежувальних заходів на національному рівні.

Процедура включення фізичних чи юридичних осіб до санкційного списку Європейського Союзу в рамках глобального режиму захисту прав людини є багатоетапним процесом, що передбачає узгоджені дії наднаціональних інституцій та держав-членів. Як правило, ініціатива щодо внесення пропозицій надходить від однієї або кількох держав-членів, або ж від Високого представника Союзу із закордонних справ і політики безпеки. Ці пропозиції ретельно розглядаються та обговорюються на рівні робочих груп Ради ЄС, зокрема, у Комітеті постійних представників урядів держав-членів при Європейському Союзі (COREPER). Остаточне рішення про запровадження санкцій ухвалюється Радою Європейського Союзу одногосно, що підкреслює важливість консенсусу між державами-членами у цій чутливій сфері.

Підставою для включення до санкційних списків можуть слугувати достовірно підтверджені факти серйозних порушень прав людини, таких як геноцид, злочини проти людяності, тортури та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поведінки чи покарання, позасудові страти, насильницькі зникнення, а також системні та грубі обмеження свободи думки, совісті, релігії чи віросповідання, свободи мирних зібрань та асоціацій.

Інституційно-правове забезпечення реалізації санкційної політики Європейського Союзу є комплексною системою, що спирається на взаємодію ключових інституцій ЄС та національних компетентних органів держав-членів. Центральну координуючу роль відіграє Європейська служба зовнішніх справ (ЕСЗС), яка відповідає за розробку пропозицій щодо санкцій, моніторинг ситуації з правами людини в третіх країнах та підтримання діалогу з міжнародними партнерами. Європейська Комісія, зі свого боку, забезпечує належне застосування та імплементацію санкцій у сферах, що належать до її компетенції, зокрема, у питаннях торгівлі, фінансових послуг та митного контролю. Надзвичайно важливою є також діяльність розгалуженої мережі національних компетентних органів держав-членів, на які покладається безпосереднє виконання рішень про запровадження санкцій, включаючи заморожування активів, заборону на в'їзд та надання фінансових послуг підсанкційним особам. Ця децентралізована модель імплементації, хоча й відображає федеративну природу ЄС, водночас може породжувати певні виклики у забезпеченні однакового та ефективного застосування санкцій на всій території Союзу.

Критерії для застосування санкцій в рамках глобального режиму ЄС у сфері прав людини передбачають встановлення не лише факту порушення, але й оцінку його серйозності та системного характеру. Це означає, що обмежувальні заходи спрямовані не на поодинокі інциденти, а на діяння, що свідчать про послідовну політику або широкомасштабну практику утисків та зловживань. У фокус уваги санкційного механізму потрапляють дії, що спричинили або могли спричинити значну шкоду фізичній недоторканності, життю, здоров'ю або людській гідності. Також враховуються порушення, які мають виразний транснаціональний вимір, наприклад, переслідування правозахисників за кордоном, або є безпосереднім наслідком державної політики, спрямованої на придушення основоположних свобод та прав. Такий підхід дозволяє концентрувати зусилля на найбільш кричущих випадках та уникати надмірного розширення сфери застосування санкцій.

Аналіз практики застосування глобального санкційного режиму ЄС у сфері прав людини дозволяє виокремити певну типологію порушень, які найчастіше стають підставою для запровадження обмежувальних заходів. До таких типових порушень належать, зокрема, жорстокі репресії проти представників політичної опозиції, громадських активістів та незалежних журналістів; організація та здійснення масових свавільних затримань та арештів; систематичні утиски та переслідування журналістів, блогерів та медіа-організацій з метою придушення свободи слова та доступу до інформації; а також впровадження та реалізація дискримінаційної політики та практики щодо етнічних, релігійних чи інших меншин, що призводить до грубого порушення їхніх прав. Ця типологія не є вичерпною, проте вона відображає пріоритетні напрямки правозахисної діяльності ЄС у рамках його санкційної політики.

У регіональному вимірі географія застосування санкційних заходів ЄС у сфері прав людини демонструє значну концентрацію щодо суб'єктів, пов'язаних із діяльністю державних та недержавних акторів у Російській Федерації, Ісламській Республіці Іран, М'янмі, Корейській Народно-Демократичній Республіці та Сирійській Арабській Республіці. Окрім цього, обмежувальні заходи активно застосовуються стосовно окремих осіб та організацій з низки африканських країн, де фіксуються серйозні та системні порушення прав людини, часто пов'язані зі збройними конфліктами, терористичною діяльністю або авторитарними режимами.

Безпрецедентне за своїми масштабами та характером впровадження обмежувальних заходів [3] у відповідь на повномасштабну військову агресію Російської Федерації проти України, розпочату у лютому 2022 року, кардинально трансформувало роль Європейського Союзу, перетворивши його на одного з ключових та найактивніших акторів глобальної санкційної дипломатії. Ця реакція продемонструвала здатність ЄС до швидкої мобілізації та ухвалення рішучих колективних дій перед обличчям прямої загрози міжнародному миру, безпеці та фундаментальним принципам міжнародного права.

Запровадження понад дванадцяти послідовних пакетів санкційних заходів проти Російської Федерації та Республіки Білорусь, що включають такі безпрецедентні кроки, як відключення провідних російських банків від міжнародної системи передачі фінансових повідомлень SWIFT, запровадження широкомасштабного ембарго на імпорт російських енергоносіїв (зокрема, нафти та вугілля), встановлення жорстких обмежень на експорт високотехнологічної продукції та товарів подвійного призначення, а також накладення персональних санкцій (замороження активів та заборона на в'їзд) щодо тисяч фізичних та юридичних осіб, причетних до агресії та порушень міжнародного права, свідчать про безпрецедентну масштабність, комплексність та рішучість санкційної політики Європейського Союзу. Ці заходи спрямовані не лише на покарання агресора, але й на підрив його економічного та військового потенціалу для продовження війни.

Глобальний санкційний режим Європейського Союзу у сфері прав людини не функціонує ізольовано, а тісно інтегрується та взаємодіє з іншими важливими інструментами та напрямками зов-

нішньої правозахисної політики ЄС. Зокрема, спостерігається чіткий синергетичний зв'язок із торговельною політикою, в рамках якої ЄС використовує торговельні преференції та угоди для просування стандартів прав людини та належного врядування в третіх країнах. Важливим елементом стає також посилення вимог щодо належної обачності (*due diligence*) у діяльності європейських компаній, що зобов'язує їх ідентифікувати, запобігати та пом'якшувати ризики порушень прав людини у своїх глобальних ланцюгах постачання. Крім того, активно розробляються та впроваджуються механізми заборони імпорту на ринок ЄС продукції, виготовленої з використанням примусової праці, що також посилює тиск на порушників прав людини.

У цьому комплексному контексті санкції виступають як важливий, але не єдиний інструмент впливу. Вони діють як доповнення до вже існуючої системи угод про асоціацію, які часто містять положення про повагу до прав людини як суттєвий елемент, а також до диференційованих режимів торгівлі з пільгами, таких як Загальна система преференцій плюс (*GSP+*), що надає додаткові торговельні переваги країнам, які демонструють прогрес у ратифікації та імplementації міжнародних конвенцій з прав людини та трудових стандартів. Крім того, санкційна політика тісно пов'язана з цілями та завданнями Європейської політики сусідства, яка має на меті поширення демократичних цінностей, стандартів прав людини та верховенства права за межі безпосередніх кордонів Європейського Союзу, сприяючи стабільності та процвітання в сусідніх регіонах [4].

Запровадження на рівні ЄС нових законодавчих ініціатив, зокрема директив щодо корпоративної належної обачності в ланцюгах постачання (*Corporate Sustainability Due Diligence Directive*), накладає на компанії, що ведуть свою господарську діяльність на території Європейського Союзу, юридичні зобов'язання щодо активного виявлення, попередження, припинення та пом'якшення негативного впливу на права людини та навколишнє середовище, пов'язаного з їхньою діяльністю, а також діяльністю їхніх дочірніх компаній та ділових партнерів у ланцюгах створення вартості. Такі вимоги об'єктивно посилюють кумулятивний ефект санкційного тиску, оскільки компанії змушені ретельніше перевіряти своїх контрагентів та уникати співпраці з суб'єктами, причетними до порушень прав людини, у тому числі з тими, хто перебуває під санкціями ЄС.

Європейський Союз здійснює систематичний моніторинг дотримання прав людини, демократичних принципів та верховенства права в країнах, охоплених Європейською політикою сусідства. Результати такого моніторингу є основою для прийняття рішень щодо надання фінансової та технічної допомоги, а також для коригування інтенсивності політичного діалогу. Це дозволяє поєднувати обмежувальні заходи (санкції) з інструментами позитивного стимулювання та заохочення реформ, створюючи таким чином більш гнучку та диференційовану систему зовнішнього впливу [5]. Такий підхід, заснований на принципі «більше за більше» (*more for more*) або «менше за менше» (*less for less*), спрямований на мотивацію країн-партнерів до реальних кроків у напрямку зміцнення демократії та захисту прав людини.

Критична оцінка ефективності санкційної політики Європейського Союзу у сфері захисту прав людини вимагає всебічного врахування як існуючих правових рамок, так і практичних обмежень, що виникають на етапі її імplementації та правозастосування. Одним із ключових викликів залишається децентралізований характер виконання санкційних рішень у межах самого Союзу. Хоча рішення про запровадження санкцій приймаються на наднаціональному рівні Радою ЄС, їх практична реалізація, включаючи замороження активів, заборону на в'їзд та контроль за дотриманням обмежень, покладається на компетентні органи кожної з держав-членів. Така модель неминує породжує певну варіативність у тлумаченні та застосуванні санкційних положень, що може призводити до нерівномірного правозастосування та створення «слабких ланок» в загальній системі санкційного тиску.

У межах Європейського Союзу повноваження щодо імplementації санкційних режимів розподілені між понад 160 різними національними органами влади, що включають міністерства закордонних справ, фінансові розвідувальні підрозділи, митні служби, центральні банки та інші спеціалізовані агенції. Така значна кількість залучених акторів, кожен з яких може мати власні адміністративні процедури, інтерпретації та пріоритети, об'єктивно призводить до виникнення істотних розбіжностей у правозастосовчій практиці та, як наслідок, до різного ступеня ефективності реалізації санкцій в окремих державах-членах. Ця фрагментація створює ризики нерівномірного застосування обмежувальних заходів та можливості для їх обходу.

Відсутність повністю уніфікованих процедур імplementації та контролю за дотриманням санкцій на рівні ЄС часто створює значні практичні труднощі як для державних органів, так і для приватних суб'єктів, зокрема фінансових установ та компаній, які зобов'язані забезпечувати належне дотримання численних та складних санкційних режимів. Необхідність орієнтуватися в національних особливостях правозастосування в кожній державі-члені ускладнює комплаєнс-процедури та підвищує ризики ненавмисного порушення санкцій. Це, в свою чергу, може підірвати загальну ефективність та цілісність санкційної політики ЄС.

Окрему складність у правовому та практичному плані становить питання екстериторіального застосування санкцій Європейського Союзу, тобто їх поширення на дії та суб'єктів за межами юрисдикції ЄС. Хоча ЄС, на відміну від США, більш стримано підходить до екстериторіального застосування своїх обмежувальних заходів, певні аспекти, зокрема пов'язані з діяльністю європейських компаній за кордоном або транзакціями, що проходять через європейську фінансову систему, можуть мати екстериторіальний ефект. Це викликає правові дискусії та напруженість у відносинах з третіми країнами, які не підтримують санкційну політику ЄС або вважають її втручанням у свої внутрішні справи. Забезпечення дотримання санкцій у таких умовах є особливо складним завданням.

До істотних перешкод на шляху досягнення максимальної ефективності санкційної політики належить також наявність складних та розгалужених схем обходу запроваджених обмежувальних заходів. Суб'єкти, що потрапляють під санкції, часто вдаються до використання підставних компаній, офшорних юрисдикцій, криптовалют, бартерних угод та інших інструментів для приховування своїх активів, продовження забороненої діяльності та мінімізації впливу санкцій. Це вимагає від Європейського Союзу та його держав-членів постійного вдосконалення механізмів моніторингу, посилення нагляду за фінансовими потоками та ланцюгами постачання, регулярного розширення переліків підсанкційних товарів та технологій, а також готовності до застосування вторинних санкцій щодо осіб та компаній, які свідомо сприяють обходу первинних обмежувальних заходів [6].

Окрім зазначених практичних викликів, важливо враховувати, що фізичні та юридичні особи, включені до санкційного списку Європейського Союзу, мають право на ефективний юридичний захист, що є фундаментальним принципом правової держави. Це право передбачає можливість оскарження рішення Ради ЄС про накладення санкцій до Суду Європейського Союзу (зокрема, до Загального Суду). Численні справи, такі як знакові рішення у справах T-85/09 Kadi II [7] або C-72/15 Rosneft [8], демонструють активну роль Суду ЄС у контролі за дотриманням процесуальних прав підсанкційних осіб, а також у перевірці обґрунтованості та пропорційності запроваджених обмежувальних заходів.

Судова практика Суду Європейського Союзу встановлює високі стандарти для інституцій ЄС щодо необхідності надання достатніх та конкретних доказів, що обґрунтовують включення особи до санкційного списку. Рішення про накладення санкцій має базуватися на чітких критеріях, бути належним чином вмотивованим та не порушувати основоположні права, такі як право на власність та право на ведення підприємницької діяльності, більше, ніж це є необхідним для досягнення легітимної мети санкцій.

У глобальному вимірі ефективність санкційної політики Європейського Союзу значною мірою залежить від рівня та якості міжнародної координації з ключовими партнерами. В умовах взаємопов'язаної світової економіки односторонні санкції, навіть ті, що запроваджені таким потужним актором, як ЄС, можуть мати обмежений вплив, якщо інші великі економічні гравці не дотримуються аналогічних обмежувальних заходів. Тому тісна співпраця та узгодження дій з основними міжнародними партнерами, насамперед зі Сполученими Штатами Америки, Великою Британією, Канадою, Японією, Австралією та іншими країнами-однодумцями, дозволяє суттєво підвищити загальний кумулятивний тиск на об'єкт санкцій, забезпечити уникнення небажаного дублювання зусиль або виникнення «лазівок» для обходу санкцій, а також значно підвищити ефективність спільного моніторингу за їх виконанням.

Водночас, навіть за наявності загальної політичної волі до співпраці, можуть виникати певні розбіжності у підходах до конкретних аспектів санкційної політики, зокрема, щодо умов та процедур можливого скасування або пом'якшення санкцій. Порівняльний аналіз, наприклад, з американським «Актом Магнітського» та практикою його застосування, виявляє відмінності в критеріях для делістингу (виключення зі списку санкцій). У Сполучених Штатах скасування санкцій часто прямо пов'язується з виконанням підсанкційною особою або державою чітко визначених конкретних умов або досягненням певних змін у поведінці. Натомість, у практиці Європейського Союзу відсутність чітко сформульованих, вимірюваних та публічно оголошених цілей на етапі запровадження обмежувальних заходів іноді ускладнює або навіть унеможлиблює об'єктивну оцінку досягнення бажаного результату та прийняття обґрунтованого рішення про доцільність подальшого збереження чи скасування санкцій.

Ця проблематика підкреслює нагальну необхідність для Європейського Союзу переходу до більш стратегічного підходу у формуванні своєї санкційної політики. Це передбачає розробку та запровадження чітко окреслених, конкретних, вимірюваних, досяжних, релевантних та обмежених у часі (SMART) цілей для кожного санкційного режиму та для кожного випадку накладення індивідуальних санкцій. Важливим є також впровадження систематичного, заснованого на об'єктивних критеріях, підходу до моніторингу та оцінювання ефективності запроваджених санкцій, що дозволить своєчасно коригувати політику та адаптувати її до мінливих обставин.

Висновки та пропозиції. Санкційна політика Європейського Союзу у сфері захисту прав людини трансформувалася від фрагментарних декларацій до системного глобального механізму, закріпленого Регламентом (ЄС) 2020/1998, що надав ЄС потужний інструмент впливу на порушників прав людини. Попри продемонстровану здатність до адаптації, зокрема у відповідь на агресію проти України, цей режим стикається з юридичними, інституційними та практичними обмеженнями, що знижують його ефективність. Ключовими проблемами залишаються децентралізована імплементація санкцій, що призводить до нерівномірного застосування та можливостей для обходу, а також відсутність чітко визначених цілей для багатьох обмежувальних заходів, що ускладнює оцінку їх успішності.

Для підвищення ефективності санкційного режиму ЄС необхідно посилити координацію між державами-членами та інституціями ЄС, уніфікувати процедури реалізації санкцій на національному рівні та розширити звітність ЄСЗС і Комісії. Нагальною є потреба у формулюванні конкретних, вимірюваних цілей для кожного санкційного рішення, розробці індикаторів оцінки результативності, вдосконаленні моніторингу дотримання та посиленні аналітичного потенціалу для виявлення схем обходу. Досвід ЄС у цій сфері є вкрай важливим для України в процесі гармонізації власної санкційної політики з міжнародними стандартами та правовим полем Європейського Союзу, що сприятиме підвищенню її ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Регламент (ЄС) 2020/1998 від 7 груд. 2020 р. про обмежувальні заходи у зв'язку із серйозними порушеннями прав людини та зловживаннями у цій сфері. *Офіційний вісник ЄС*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R1998>.
2. Global Magnitsky Human Rights Accountability Act. Public Law 114-328-Dec. 23, 2016. URL: <https://www.congress.gov/114/plaws/publ328/PLAW-114publ328.pdf>.
3. EU restrictive measures in view of Russia's invasion of Ukraine. 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eu-restrictive-measures-in-view-of-russia-s-invasion-of-ukraine.html>.
4. How and when the EU adopts sanctions. Council of the EU. 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions>.
5. Portela C. Sanctions, conflict and democratic backsliding. European Union Institute for Security Studies. 2022. URL: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_6_Sanctions.pdf.
6. Portela C., Olsen K. B. Implementation and monitoring of the EU sanctions' regimes, including recommendations to reinforce the EU's capacities to implement and monitor sanctions. European Parliament Study. 2023. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/702603/EXPO_STU\(2023\)702603_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/702603/EXPO_STU(2023)702603_EN.pdf).
7. Суд ЄС. Справа T-85/09: Kadi II. Reports of Cases. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62009TJ0085>.
8. Суд ЄС. Справа C-72/15: Rosneft. Reports of Cases. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0072>.